

PRINSIPPER OG PERSPEKTIVER

VEDTATT PÅ DET NORSKE ARBEIDERPARTIS LANDSMØTE 11. - 14. MAI 1969

I dette programmet legger Det norske Arbeiderparti fram sitt grunnsyn. Programmet beskriver hovedtrekkene i utviklingen av dagens samfunn. Programmet trekker opp retningslinjer vi vil følge i vårt arbeid for å virkeliggjøre grunnsynet.

GRUNNSYNET

1. Det norske Arbeiderpartis mål er et *sosialistisk samfunn*. Dette er et samfunn der demokratiet hersker på alle områder, der det er likestilling mellom alle mennesker og grupper, og med størst mulig frihet for enkeltmennesket så lenge det ikke skader andre. For å nå disse mål og skape trygghet for den enkelte, må menneskene i fellesskap styre utviklingen. Denne målsettingen er internasjonal. Sammen med meningsfeller i andre land vil vi arbeide for å virkeliggjøre den demokratiske sosialismens ideer.
2. Vi vil et samfunn med *frihet*. Innenfor rammen av fellesskapet skal det enkelte menneske ha frihet til selv å velge sin livsform, og til å utvikle sin egen personlighet. Alle skal nyte godt av politisk frihet. Det skal være åndsfrihet på alle områder. Frihet fra meningsdirigering og trostvang og fri adgang til opplysninger og informasjon er en forutsetning for virkelig åndsfrihet. En uløselig del av frihetskravet er frihet fra sult og fattigdom og fra alle former for overgrep, urett og forskjellsbehandling. Rettssikkerhet, rett til utdanning og arbeid og en demokratisk samfunnsordning er derfor ufravikelige forutsetninger for frihet.
3. Vi vil et samfunn der alle *mennesker har samme verd*. Den nåværende samfunnsordning, med økonomiske, sosiale og kulturelle skiller, må omformes til et fellesskap preget av likestilling mellom de enkelte mennesker. Samfunnet må gjennomsyres av det syn at alle mennesker skal få likeverdige muligheter for utvikling og utfoldelse. Alle privilegier må avskaffes.
4. Vi vil et samfunn med *trygghet* for den enkelte. Menneskene skal være trygge *for* bolig og utkomme, *for* barnas trivsel og utdanning, *mot* urett og overgrep, *mot* sosiale og økonomiske virkninger av sykdom, alderdom og ulykke.
5. Vi vil et samfunn basert på *samarbeid* og medmenneskelig ansvar. Konkurransenmentalitet og statusjag må ikke bestemme de verdinormer samfunnet

skal bygge på og må ikke dominere det innbyrdes forhold mellom mennesker. Samarbeidssamfunnet må bli til virkelighet, nasjonalt og internasjonalt.

6. Vi vil et samfunn der *menneskene i fellesskap styrer utviklingen*. Derfor må folkevalgte organer trekke oppretningslinjene og bruke de virkemidler som er nødvendige for å virkeliggjøre denne målsettingen. Administrative utredninger må ha som siktemål å gi de folkevalgte reelle valgmuligheter på alle trinn i avgjørelsesprosessen.

Samfunnsmessig styring med produksjonsmidlene under kontroll er nødvendig for å nå disse mål. Eiendomsretten må gis et innhold som tar hensyn til fellesskapets interesser. Enkeltmennesker og grupper må hindres i å fremme sine særinteresser til skade for fellesskapet. Samfunnsplanleggingen må åpne adgang til størst mulig skapende aktivitet for den enkelte.

7. Vi vil et samfunn der det er *virkelig demokrati* på alle områder: I det politiske liv, i samfunnsøkonomien, i det sosiale liv, i arbeid og fritid, i organisasjonene, i utdanningen og kulturlivet ellers. Alle må gis reelle muligheter til å være med på å bestemme over og ta ansvar for den virksomhet de er med i. Den enkelte skal være uavhengig av maktgrupper utenfor demokratisk kontroll.

Demokrati er ikke bare styringsrett for flertallet, men omfatter også mindretallets rettigheter og muligheter for å gjøre seg gjeldende. Demokrati er en livsholdning som forutsetter åpenhet og toleranse.

8. Vi vil en verden der *alle mennesker er frigjort* fra sult og fattigdom og fra alle former for undertrykkelse: Politisk, militært, økonomisk eller kulturell. De maktforhold som er årsaken til undertrykkelse og nød, må endres.

Det økonomiske og sosiale system må gjennomgå omfattende forandringer både i den rike og i den fattige verden. Fremmed innblanding og økonomisk utbytting må bekjempes, slik at folkene i utviklingslandene selv får hånd om sine ressurser. Det må bygges opp en internasjonalt organisert planøkonomi.

9. Vi vil fram til *en verden der freden hersker*. De moderne masseødeleggelsesvåpen kan bety menneskehetens totale utslettelse om en storkrig bryter ut. Derfor er det en livsbetingelse å trygge verdensfreden og å utvikle samlivsformer bygd på en internasjonal rettsorden og på likestilling og toleranse mellom nasjoner og raser.

UTGANGSPUNKTET: VERDEN I DAG

10. Alt vårt arbeid må ta utgangspunkt i de eksisterende samfunnsforhold. Derfor er det viktig å forstå hovedtrekkene i den samfunnsutvikling vi gjennomlever.

Så langt vi kjenner historien, har Norge vært et klassesamfunn. Da den moderne kapitalismen slo gjennom, fikk de nye kapitalgruppene en dominerende innflytelse på arbeidsvilkår og produksjonsliv, på vurderingen av de ulike yrker, på fastsettelse av

inntekt og på formuesfordeling, på informasjonskanalene og dermed på den offentlige meningsdannelse og det politiske liv. De store folkelige organisasjonene, særlig arbeiderbevegelsen, har i vår tid vært den viktigste motvekt mot denne maktkonsentrasjon.

11. I dag er det norske samfunn preget av et samspill mellom forskjellige og til dels motstridende tendenser. En liberalistisk tankegang er med på å bestemme oppfatningene i store deler av næringslivet og i innflytelsesrike grupper ellers. Den setter sitt preg på mange av kulturformene i vårt samfunn. Rester av det gamle bygdesamfunnets kultur lever videre sammen med nasjonale strømninger som var særlig sterke i slutten av det forrige århundre. I vårt samfunn finner vi også sterke innslag av en sosial idestrømning som er preget av krav om likhet, solidaritet og et utvidet engasjement fra samfunnsorganenes side. Denne idestrømning er i første rekke båret fram av arbeiderbevegelsen. Etter hvert har dette ført til at samfunnets ansvar for den enkelte er blitt godtatt av stadig flere. Som et resultat av arbeiderbevegelsens innsats er det blitt alminnelig akseptert at samfunnets organer har et omfattende ansvar for den alminnelige økonomiske utvikling.

Samfunnsutviklingen har ført med seg et komplisert administrativt apparat som på mange områder har ledet til at byråkratiets og ekspertenes innflytelse har redusert de folkevalgtes reelle bestemmelsesrett.

12. Utviklingen i Norge har ført til en blandingsøkonomi med overveiende privat næringsliv, men med voksende offentlig virksomhet og økt styring og samordning fra samfunnets side. I det 20. århundre har det i vårt samfunn foregått en betydelig utjevning og demokratisering. Dette er særlig påtakelig innenfor de områder hvor det offentlige har direkte ansvar, for eksempel i utdanningssektoren. Men selv om motsetningene er dempet, og de verste skjevheter og misforhold redusert eller ryddet av veien, så er Norge fortsatt et klassesamfunn. En fare ved vårt nåværende samfunnssystem er at omfattende endringer av det kan bli skjøvet til side til fordel for halvgode kompromissløsninger.

Det har foregått en sterk maktkonsentrasjon innenfor det private næringsliv. Kommandopostene i det økonomiske liv innehas av stadig færre mennesker. De store konsernene er ikke i samme grad som tidligere underlagt markedsøkonomiens ukontrollerte krefter, men har en stor grad av herredømme over prisfastsettelse og produktutvikling. Samtidig har storkonsernene vist stor evne til å tilpasse seg reguleringstiltak iverksatt av de offentlige organer, og ofte samarbeider de med staten på en rekke områder. Private finansinstitusjoner og industriselskaper har gjennom sine disposisjoner ofte større innflytelse på samfunnsutviklingen enn beslutninger som treffes i folkevalgte forsamlinger. Maktkampen i vårt samfunn fortsetter, delvis i andre og mer tilsølte former.

13. Den liberalistiske tankegang som ennå er sterk i mange vestlige industrisamfunn, innebærer ikke bare at privat kapitalmakt har frihet til utfoldelse i det økonomiske liv. Denne tankegang gjør også fri konkurranse til et ledende prinsipp på en rekke andre områder. Systemet fører til at konkurranseprinsippet ensidig slår igjennom ikke bare i arbeidslivet og det økonomiske liv, men også i skolen, i fritidsmiljøet og i

samfunnslivet ellers. Vi har ennå ikke fått et samfunn preget av samarbeidsånd, forståelse, hjelpsomhet og medmenneskelig ansvar.

14. Selv i samfunn som er nådd fram til den høyeste materielle og tekniske standard, opplever vi utilfredshet, menneskelig kulde, konflikter og vantrivsel. Industrisamfunnet har ikke klart å utvikle menneskelige samlivsformer som tilfredsstiller grunnleggende sosiale og psykiske behov. Vi opplever at menneskene føler seg fremmede for hverandre, og at klatresamfunnet og den ensidige binding til tingene gjør livet goldt og innholdsløs for mange.
15. Produksjonen i den industrialiserte verden tar ikke tilstrekkelig hensyn til viktige menneskelige behov. Moderne produksjonsteknikk har skapt rikere valgmuligheter. Men i stor utstrekning har næringslivet selv skapt behov og stimulert til en skjev sammensetning av produksjon og forbruk. Dette er en sløsing med ressursene som finner sted samtidig som store grupper og folk har viktige udekkede behov, og samtidig som samfunnsorganene ikke får nok midler til å løse presserende fellesoppgaver på en tilfredsstillende måte.
16. Vi opplever i dag en veldig utvidelse av menneskenes kunnskapsforråd og evne til å omsette denne viten i ny teknikk og nye metoder. De omveltninger som skapes av den nye teknikk, får dyptgripende følger for samfunnene og det menneskelige samliv. Radio og fjernsyn har betydd en revolusjon i formidling av nyheter og informasjon. Utviklingen av kommunikasjonssatellitter vil øke deres betydning og innflytelse. Denne utvikling kan gi menneskeheten et felles kunnskapsgrunnlag, fremme internasjonal forståelse og respekt, men medfører også farer for ensretting og for utvisking av små språksamfunns kulturelle egenart.
Forskning og teknologi legger grunnlag for sterk produksjonsvekst og økte muligheter til velstand. Men vi har også sett at den kan brukes til rovdrift på jordens ressurser, at den kan forstyrre balansen i den natur vi er en del av, og forgifte våre miljøer med avfallsstoffer av alle slag.
17. I takt med den raske teknologiske utvikling øker den økonomiske avhengighet mellom landene. I de siste ti årene har det bevisst vært arbeidet for å fjerne hindringer for utenrikshandelen. Samtidig er det vokst fram en rekke samarbeidsorganisasjoner, ikke minst på det økonomiske området.
Denne internasjonalisering av det økonomiske liv gjør det mulig for land som Norge å ta del i internasjonal arbeidsdeling i økende grad. Men samtidig bidrar den til å forsterke vår avhengighet av verden omkring oss og til å gjøre oss mer sårbare.
18. Storkonsernene har i vår tid fått en dominerende innflytelse. Allerede i dag domineres verdenshandelen av noen hundre selskaper. Om denne utviklingen fortsetter, vil vi få en internasjonal privatkapitalisme med enda større og mer ukontrollert makt enn nå, behersket av et lite antall kjempeselskaper. Denne makt spiller også en stor politisk rolle, både nasjonalt og i forholdet mellom landene.

19. Kløften mellom de rike og fattige land er ett av vår tids største problemer. Denne kløften blir stadig større som følge av at u-landene er bundet til leveranser av råvarer og produksjon av halvfabrikata til ufordelaktige priser. Hvis ikke utviklingslandene lykkes i sitt arbeid med å bygge opp sin økonomi og begrense befolkningstilveksten, er det fare for hungerkatastrofer i en rekke land. I mange av de økonomisk tilbakeliggende deler av verden hersker det i dag stor uro skapt av sosial urett, nasjonale, rasemessige og religiøse motsetninger, kamp mot politisk og kolonial undertrykkelse og økonomisk utbytting.
20. Faren for storkrig med masserdeleggelsesvåpen er en avgjørende trusel mot menneskeheten. De forente nasjoner, som skulle regulere forholdet mellom nasjonene og sikre en fredelig utvikling, har ikke fått den makt og myndighet som setter organisasjonen i stand til å løse denne oppgaven. Vi lever fortsatt i en verden der makt, og ikke rett, bestemmer forholdet mellom nasjonene.

RETNINGSLINJENE

21. Ut fra vårt grunnsyn og vår innsikt i den verden vi lever i, må vi forme ut retningslinjer som skal ligge til grunn for vår praktiske politikk. Politiske ideer må bindes sammen med vilje til handling. Den kamp arbeiderbevegelsen har ført *for* menneskeverd og likestilling, *mot* nød og ufrihet, er en ung kamp. I alle samfunn gjør privilegerte grupper motstand mot forandringer som røkter ved deres maktstilling. Derfor kan det ta tid å virkeliggjøre den demokratiske sosialismen, samtidig som det vil stille krav til oss om innsats på *alle* samfunnslivets områder. Den politikk vi fører på enkelte områder, må sees i lys av de mål vi stiller opp for hele samfunnsutviklingen. De tiltak vi gjennomfører på kort sikt, må være ledd i vårt arbeid med å bygge et sosialistisk samfunn.
22. Utviklingen av nye samfunnsformer er avhengig av at vi tar *forskning*, forsøk og eksperimenter i bruk på alle områder. De organer som utformer politikken, må til stadighet gi forskningen oppgaver og sette i gang forsøk. Resultatene må ikke brukes kritikkkløst, men utnyttes til å forme det samfunn vi ønsker. Det er nye kunnskaper og utvidet erkjennelse som er den sterkeste drivkraft bak utvikling og reformer.
Forskningen skal samtidig ha en selvstendig stilling og en kritisk funksjon i samfunnet.
23. Det *politiske demokrati* må fornyes og levendegjøres ved en langt sterkere aktivisering av grupper som nå er passive, og ved at folkevalgte organer får avgjørende innflytelse på utviklingen.
Kontakten mellom de styrende og folket må bli bedre. Det må gjennomføres større åpenhet så vel i offentlig forvaltning som i de folkevalgte organers virke. Den

offentlige administrasjon må omformes slik at den kan bli et tjenlig og effektivt apparat for forberedelsen og iverksettelsen av demokratiske vedtak.

Departementene må konsentrere seg om de politiske oppgavene. Forvaltnings- og rutinesaker legges til administrative organer. På alle ledd i utformingen av politikken må de folkevalgte forsamlinger komme aktivt og bestemmende inn. Det må settes vide rammer for det lokale politiske arbeid, og lokale folkevalgte organer må bygges ut. Så langt som mulig må avgjørelsene desentraliseres.

Arbeiderpartiet vil gå inn for en størst mulig spredning av tillitsverv, slik at flest mulig kan bli trukket med i politisk arbeid. Politisk aktivitet i skoler, på arbeidsplasser og innen fritidsorganisasjoner må anerkjennes og oppmuntres. Skolene og informasjonssystemet ellers må gi allsidig informasjon om demokratiet og dets funksjoner.

Organisasjonene må spille en viktig rolle i vårt demokrati. Deres virksomhet må skje i full åpenhet og frihet. Det må være et levende indre demokrati i organisasjonene, med respekt også for minoritetene.

24. Vi må få *økonomisk demokrati*. Maktgrupper utenfor det politiske demokrati må ikke ha bestemmende innflytelse i spørsmål av betydning for fellesskapet. Derfor må samfunnets organer få sterkere innflytelse over alle deler av økonomien, men slik at byråkratisering unngås. Samfunnets organer må trekke opp retningslinjer og utforme en planøkonomi, men innenfor denne rammen må avgjørelsene i det økonomiske liv treffes lokalt og desentralisert. Særlig viktig er det å få full samfunnsmessig styring over banker og kredittinstitusjoner. Etter hvert må samfunnet overta disse institusjonene.
25. *Demokrati i arbeidslivet* er et nødvendig ledd i demokratiseringen av samfunnet. I den enkelte bedrift må det bygges opp organer som gir de ansatte avgjørende innflytelse på hovedlinjene for bedriftens utvikling. Det innføres demokratiske bedriftsforsamlinger som skal være bedriftens høyeste myndighet, og hvor de viktigste avgjørelser og valg av styre finner sted.
Det må tilrettelegges et godt samarbeid som gir innflytelse og utfoldelsesmuligheter for den enkelte arbeidstaker. Gjennom et målbevisst opplæringsarbeid må de ansatte og ledelse gis de kunnskapsmessige forutsetninger som det demokratiske arbeidsliv krever.
Bedriftenes beslutninger må tilpasses den politikk de folkevalgte organer trekker opp.
26. Det gjennomføres et *skoledemokrati* som omfatter elever, lærere og andre som har sitt arbeid på skolen. Et slikt demokrati skal gi den enkelte innflytelse og ansvar over sitt miljø og gi erfaring i utøvelse av demokrati. Den enkelte skole må få større selvstendighet og bevegelsesfrihet i bruk av pedagogiske metoder, valg av lærestoff og fordeling av arbeidstid på de ulike oppgaver.
27. I tråd med det sosialistiske likhetskravet må vi erstatte det nåværende privilegesamfunn med et samfunn som gir *alle likeverdige muligheter*.
Vi må tilstrebe størst mulig likestilling mellom alle yrkesutøvere i samfunnet. Vi må

snarest fjerne forskjellen mellom ulike yrkesgrupper, slik den nå gjenspeiler seg i forskjellige lønssystemer, i arbeidstid, i ferieordninger, i sosiale goder og i bedriftenes alminnelige holdning til de to gruppene. De sosiale forskjeller mellom bomiljøene kan ikke godtas. Både den sosiale lagdeling i samfunnet, og den inntekts- og formuesfordeling som er knyttet til den, må bort og gi rom for en virkelig likestilling mellom gruppene.

Det må gjennomføres full likestilling mellom kjønnene både når det gjelder oppfostring, utdanning, familieliv og arbeidsliv. Gifte kvinner må få reelle muligheter til å ta arbeid utenfor hjemmet, og vi må få et arbeidsliv som sikrer kvinner arbeid på like vilkår med menn. Kvinner og menn må få like muligheter til deltakelse i samfunnslivet.

Offentlige myndigheter må i sterkere grad engasjere seg for å skape likeverdige forhold for barn og ungdom.

Strafferammene for de forskjellige hovedgrupper av straffbare handlinger må være slik at sosial og økonomisk bakgrunn ikke får innflytelse på straffeutmålingen. Forbrytelser mot fellesskapet må bedømmes strengere. Straffemetodene må få stadig mer preg av behandling.

28. For å sikre at *eiendomsretten* ikke brukes til skade for samfunnet, må utnyttelsen av den begrenses ved lovgivning, og deler av den overføres til samfunnets organer. Vi må få en lovgivning som tilgodeser fellesskapets interesser overfor dem som besitter eiendom. Det må knyttes bestemte vilkår til eiendomsretten, særlig den private eiendomsrett til grunn. Omkring grunnlovens § 105, som fastsetter erstatning for avståelse av eiendomsrett til det offentlige, må det bygges opp en lovgivning som sikrer en riktig arealdisponering og en mer rettferdig fordeling av de økonomiske goder. Eiendomsretten til grunnarealer og naturherligheter må praktiseres slik at vi uten urimelige omkostninger kan utnytte våre arealer etter en samlet plan. Når samfunnsinteressene tilsier det, må det offentlige sikre seg eiendomsretten til grunn.

Arveretten til store eiendommer og bedrifter gir urimelige privilegier til en liten gruppe av befolkningen. Disse privilegier fjernes.

29. *Utdanningen* skal åpne adgang for en mer allsidig kulturtilegnelse og gi alle en likeverdig forberedelse til yrkeslivet. Den skal gi kunnskaper og utvikle ferdigheter, men også øve opp evnen til selvstendig tenking og kritisk analyse. Utdanningen skal stimulere til samarbeid og bidra til å jevne ut skiller som er skapt av økonomisk ulikhet og forskjell i sosial og helsemessig bakgrunn.

Undervisningen må på alle områder oppfylle kravene i FN's menneskerettserklæring: Undervisningen skal ta sikte på å utvikle den menneskelige personlighet og styrke respekten for menneskerettighetene og de grunnleggende friheter. Den skal fremme forståelse, toleranse og vennskap mellom alle nasjoner og rasegrupper eller religiøse grupper og skal støtte De forente nasjoners arbeid for å opprettholde fred.

Alle skal ha samme rett til utdanning. De som på en eller annen måte er fysisk eller psykisk funksjonshemmet, må få et utdanningstilbud som er likeverdig med det andre får, og som fullt ut svarer til deres spesielle situasjon og forutsetninger.

Oppdelingen i ulike skoleslag og linjer avløses av en enhetsskole der det innenfor

en vid ramme gis et utdanningstilbud som i størst mulig grad er tilpasset den enkeltes ønsker og behov. Standardkrav som gjør enkelte elever til tapere, må falle bort. Skolen gjøres eksamensfri. I et samfunn som stadig endrer seg, er det viktig at utdanningen ikke ensidig konsentreres til barndom og ungdomsår, men blir spredt over hele livet. Alle må med jevne mellomrom få rett til å delta i organisert undervisning for å få del i de nyeste kunnskaper. Det må finnes fram til en hensiktsmessig fordeling av undervisningen og opplæringsoppgavene mellom skole og arbeidsliv.

Det nære samvirke skole, arbeid og samfunnsliv gjør det naturlig å innarbeide utdanningslønn som et ledd i en utjamningspolitikk som innebærer at lønnsforskjeller begrunnet i ulik utdanning, faller bort.

30. *Arbeidslivet* skal gi den enkelte trygghet for inntekt og utkomme. Det skal gi plass for utfoldelsestrang og trivsel, dekke behov for kontakt og samvær og aktivisere talent og kunnskaper. En gjennomgripende demokratisering kan imøtekomme disse kravene. Den vil også bidra til å høyne produktiviteten og skape større tilpasningsevne overfor endringer i produksjonsformer og konkurransevilkår. Gjennom sin arbeidsmarkedspolitikk må samfunnet, i samarbeid med organisasjonene, sørge for at alle kan finne tilfredsstillende arbeid. Den enkelte skal ha vide valgmuligheter når det gjelder yrke og arbeidssted. Overgangen fra det yrkesaktive liv bør kunne skje gradvis og i høyere grad gjøres avhengig av den enkeltes valg.

31. Målsettingen for *næringspolitikken* er å sikre at de tilgjengelige ressurser blir utnyttet best mulig både på kort og lang sikt. Økonomiske hensyn og rene effektivitetsbetraktninger må imidlertid ikke være enerådende. Vi må også ta hensyn til trivselen og ønsket om å opprettholde bosetting i alle landsdeler. Strukturendringer i næringslivet er en forutsetning for økonomisk vekst og må gjennomføres på en måte som ivaretar samfunnets og de ansattes interesser. Samfunnet må ha ansvaret for at næringslivet utvikles slik at produksjonen får den ønskelige størrelse og sammensetning og de nødvendige arbeidsplasser alltid er til stede, på områder som gir våre menneskelige og forskningsmessige ressurser de beste mulighetene. Samfunnet må stimulere og støtte alle initiativ som virker i den retningen. For å oppfylle den samfunnsmessige målsettingen, må det offentlige delta i utbyggingen av næringslivet. Det gjelder særlig industriutbyggingen.

32. De store endringer i næringsliv fører til endringer i *bosetting*, slik at en stadig større del av befolkningen vil bo i byer og bymessige strøk. Denne utviklingen må underlegges samfunnsmessig styring, slik at vi kan få trivelige og effektivt fungerende samfunn i by og bygd. Vi må få en landsomfattende fysisk og økonomisk planlegging som trekker opp klare retningslinjer for det bosettingsmønster vi ønsker på lang sikt. De mest tiltrekkende områder reserveres bolig- og fritidsformål. På alle nivåer må vi få en sterkere samfunnsmessig innsats i planleggingen av våre lokalsamfunn, med en aktiv demokratisk medvirkning av de som blir berørt. Særlig viktig er dette i de stadig voksende bymiljøer, der vi må få en samlet planlegging og utbygging som dekker alle menneskelige behov. Lokalsamfunnene må gi et allsidig

tilbud av yrkes- og utdanningsmuligheter, av kulturgoder, av fritidsmuligheter og av sosiale ytelser. Det må bli et samspill mellom nærings- og kulturliv i bygd og by, mellom større byer og småsteder. Det må bygges opp egne organer som kan ta seg av disse oppgavene. Disse organenes planlegging må ikke hindres av gamle administrasjonsgrenser mellom kommuner og fylker. Folkevalgte organer må ha avgjørende innflytelse over planlegging og utbygging.

33. Alle mennesker har rett til en tilfredsstillende *bolig*. Gjennom grunnervervelser må det offentlige hindre spekulasjon i tomter og boliger. Bomiljøene skal dekke behovene for trygghet, for rekreasjon, for mellommenneskelig kontakt, for lek og ro, for vakre omgivelser. Fellesanlegg som gir muligheter for samvær og kollektive tjenester, må innpasses i bomiljøene. Beboerne må både på planleggingsstadiet og senere få adgang til å medvirke i utformingen av sitt eget miljø.

Ved utformingen av den enkelte bolig og ved et større utvalg av boligtyper må vi ta hensyn til at boligbehovet skifter gjennom livet. Utformingen av bomiljøene må ha som siktepunkt å fjerne sosiale og økonomiske skiller, og skranker mellom generasjonene.

34. Fra samfunnets side må det gjøres mer for å gi alle et rikest mulig *fritidstilbud*. Friluft- og rekreasjonsområder sikres ved offentlige kjøp eller ved at slike områder båndlegges for allmenn avnyttning. Fjellet og strendene må sikres for alle. Det gjennomføres en forpliktende lovgivning for miljøvern og miljøpleie for å hindre luft- og vannforurensninger og støyplage, og for å unngå skader på vår natur, vårt dyreliv og på menneskene selv. Verdifulle og karakteristiske miljøer av historisk verdi må innpasses som levende deler av vårt samfunn. Rikdommen i vår natur og i vårt dyreliv og planteliv må opprettholdes. Særpregede naturmiljøer av vitenskapelig verdi og områder som er særlig egnet for friluftsliv, må vernes. Ved boligbygging og industrireising, ved veibygging og andre naturendringer, må en ta naturvern hensyn og så langt råd er bevare gamle kulturlandskaper.

35. Kulturpolitikken må omfatte hele samfunnsmiljøet. Den må sees som en uatskillelig del av all politisk planlegging og handling og må føres fram gjennom allmennpolitikken og gjennomsyre den med sine mål, som er et rikere og mer meningsfylt liv. Ut fra denne målsetting blir kulturpolitikken også et redskap til å omforme samfunnet.

Kultur må være et levende element i hverdagen på arbeidsplassene, i bomiljøene, i fritidsområdene og over alt der mennesker ferdes. Dette innebærer at den enkelte må få muligheter til å utvikle sin personlighet, bygge opp sin selvstendighet og sin kritiske sans, øke sin erkjennelse og utvide sin evne til følelsesmessig opplevelse og innlevelse.

Kulturpolitikken skal gi den enkelte så stor valgfrihet som mulig i et rikt og inspirerende miljø. Både gjennom den alminnelige miljøutforming og gjennom stor bredde i fritidssysler og andre aktiviteter må vi øke opplevelsesmulighetene for alle. Vi må vise romslighet overfor nye kulturytringer, i erkjennelse av at kultur er noe som stadig blir skapt på nytt og i nye former. Kommersialiseringen av kulturlivet må bekjempes gjennom økt samfunnsmessig innsats for å sikre en reell valgfrihet.

Menneskers likeverd må i kulturpolitikken gi seg uttrykk i en romslig tolkning av kulturbegrepet og en tolerant holdning til andre menneskers måte å søke kulturopplevelser på.

Kulturinstitusjoner må bygges ut på det lokale plan og innpasses i et variert og levende aktivitetssmiljø, og kulturarbeidet i organisasjonene må gis en omfattende støtte.

Alle må få mulighet til kunstnerisk egenaktivitet og til å oppleve kunst. De estetiske og formende fag må få en større plass i undervisningen på alle plan. Kunstnere må trekkes inn i undervisning, i samfunnsplanlegging og i hverdagslivet ellers. Kunst må få langt bedre vilkår, både ved at kunstnerne får langt bedre arbeidsmuligheter og økonomiske kår, og ved at ulike kunstformer får en bred plass i alle menneskers kulturutfoldelse.

Presset fra mektigere språksamfunn og sterkere kulturmiljøer må føre til en langt større samfunnsmessig innsats for å styrke vår egen kultur og bevare vår identitet som folk. Det nordiske kulturfellesskapet styrkes ved kulturelt samarbeid, i utdanning, forskning, radio og fjernsyn.

Radio og fjernsyn må fortsatt være samfunnseide. Innenfor denne rammen må valgfriheten økes ved utbygging av flere parallelle programmer og lokalsendinger. Debatt og meningsbrytning stimuleres. Disse sentrale kultur- og informasjonsmedier sikres en fri og uavhengig stilling.

36. Målet for *sosialpolitikken* er at alle skal være med i samfunnslivet på like vilkår, ut fra sine ulike forutsetninger. Ved en omforming av samfunnet må årsaker til sosiale problemer ryddes av veien. I tillegg til en videre utbygging av de generelle trygdeordninger må vår sosialpolitiske innsats konsentreres om og tilpasses det enkelte menneskes behov.

De sosiale og menneskelige problemer spenner over et vidt felt og gir seg forskjelligartede uttrykk. Derfor må sosialtjenesten på det lokale plan hjelpe alle som på ulike måter kommer i vanskeligheter og selv ta initiativ hvor hjelp trengs.

Samfunnet må sikre livsgrunnlaget for de eldre og gi dem en rettmessig andel av veksten i levestandarden. Deres personlige frihet og integritet må trygges. Tiltak for eldre må være basert på deres egne ønsker og på prinsippet om at de skal leve med i samfunnslivet og ha samme rettigheter som alle andre.

Samfunnet har et særlig ansvar for de fysisk og psykisk funksjonshemmede. Det må bygges skoler og spesialinstitusjoner av forskjellig slag og utdannes personell som kan hjelpe de funksjonshemmede i deres spesielle situasjon. Så langt det er mulig, bør de funksjonshemmede få plass i vanlige skoler. Også de må få ta full del i samfunnslivet. Bomiljøene, arbeidsstedene og utdanningsinstitusjonene må utformes med dette for øye.

37. I vår *internasjonale virksomhet* må vi ta sikte på å bidra til å skape sosial og økonomisk likhet og rettferdighet for alle, og særlig for dem som blir undertrykt i en tilværelse av nød og ufrihet. Dette gjelder flertallet av menneskeheten. Disse overordentlig store problemene kan bare løses ved en internasjonal innsats av dimensjoner.

Vi må ha vilje til å se vår egen økonomiske og sosiale utvikling i lys av våre

internasjonale målsettinger, selv når de kommer i konflikt med kortsiktige norske interesser, og krever omlegging av deler av norsk økonomi. I vår økonomiske politikk må vi derfor ha våre internasjonale oppgaver for øye.

Av all vår evne må vi støtte De forente nasjoner i organisasjonens fredsbevarende og fredsskapende virksomhet, ikke minst i arbeidet for nedrustning og kontroll med masseødelegglesesvåpen. Den langsiktige målsetting må være å gi FN bestemmende myndighet i alle forhold som angår fred, frihet og trygghet i verden. Vi må ta aktivt del i arbeidet med å gi FN's organer den myndighet som er nødvendig for å trygge freden og sikre en rettferdig sosial og økonomisk utvikling.

Vi må arbeide for en trinnvis utvikling av et organisert verdenssamfunn som garanterer freden og alle menneskers like rett til velferd og frihet. Som et ledd i dette må Norge gå inn for å styrke og bygge ut det nordiske samarbeidet. På nordisk basis kan vi løse oppgaver vi ikke makter alene, og utad kan vi sammen arbeide for den internasjonale utvikling vi ønsker. Samarbeidet innen Norden må sees som et ledd i vår innsats for et samlet Europa, preget av den demokratiske sosialismens ideer. De regionale samarbeidsformer vi etter hvert utvikler, må ikke ha brodd mot andre folk og områder, men tvert om suppleres med andre internasjonale samarbeidsformer som alle kan betraktes som etapper på veien til et verdenssamfunn.

En sentral oppgave i det internasjonale samarbeidet må være å bringe de internasjonale selskapene under samfunnsmessig kontroll, som ledd i utviklingen av en internasjonal planøkonomi. Andre viktige oppgaver i det internasjonale samarbeidet må være å bygge opp et internasjonalt kultursamarbeid, rettet mot kommersialiseringen av kulturlivet, å bygge et internasjonalt vern for natur og miljø, og å samordne de internasjonale forskningsressursene slik at de hovedproblemer verden står overfor, blir prioritert, særlig løsningen av de fattige lands problemer.

Hovedoppgaven i internasjonal politikk er å finne midler til å skape vekst og utvikling i de fattige land hvor den største del av menneskeheten bor. Norge må aktivt arbeide for en overføring av kapital fra de rike til de fattige land, og for teknisk støtte på alle områder hvor landene selv ønsker det. FN's organer må bli satt i stand til å administrere en hovedtyngde av denne støtten. Norge må, sammen med andre velstående land, gå inn for en handels- og tollpolitikk som bidrar til å gi disse landene økonomisk vekst, selvstendighet og trygghet. Vi må være med på å bryte ned det nåværende internasjonale produksjonsmønster med et ensidig næringsliv i de fattige land, helt avhengig av den industrialiserte verdens etterspørsel etter råvarer og halvfabrikata. Samarbeidet med utviklingslandene må skje på basis av gjensidig respekt og forståelse og i erkjennelsen av de verdier vi kan gi hverandre.

I en rekke områder av verden hersker feudale samfunnsformer og korruperte regimer som må brytes ned om det skal skje en utvikling til demokrati og sosialt likeverd. Fra et sosialistisk synspunkt er det en selvfølge å støtte kamp *mot* undertrykkelse, for sosial likestilling og politisk frihet.

Tillegg.

Det norske Arbeiderparti ønsker et samfunn med trosfrihet og toleranse - med samme respekt for dem som har og for dem som ikke har en religiøs tro. Toleranse

og gjensidig respekt er en forutsetning for samarbeid.

Etter kristen moraloppfatning må et godt samfunn være basert på budet om nestekjærlighet. Arbeiderpartiet ser en klar sammenheng mellom det kristne budskap og en samfunnspolitikk bygd på solidaritet.

Et samfunn bygd på likestilling, likeverd og trygghet, ansvarlig samarbeid og fred i verden er i samsvar med nestekjærlighetens prinsipp.

Arbeiderpartiet ser kristendommen som en vesentlig del av kulturarven i vårt land, og den slekt som vokser opp, må få kunnskap om den gjennom skolens undervisning.

Arbeiderpartiet vil fortsatt samle alle om sitt grunnsyn, på tvers av forskjell i tro og livssyn.